

РОЗДІЛ I

Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 338.03 (477)

Олена Стрішенець — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки природокористування та економічної теорії, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;

Микола Стрішенець – доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін, Європейський університет (Тернопільська філія)

Економічні засади залізоплавильного виробництва Волинського воєводства (друга половина XVI–середина XVII ст.)

Розкрито розміщення залізоплавильного виробництва. Розглянуто його технічне обладнання, механізацію виробничих процесів за допомогою енергії водяного млинового колеса, обсяги випуску продукції. Висвітлено оренду та розміри її оплати. Установлено чисельність працюючих. Розкрито появу у виробництві поділу праці й зародження початкових форм мануфактурного виробництва.

Ключові слова: виробництво, залізо, залізна руда, металургійний млин, орендар, підприємство, продукція, рудня.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процес пошуку власної концепції ефективного функціонування ринкової системи України вимагає врахування економічного досвіду минулого з його досягненнями, перевагами й недоліками. Його знання дасть змогу з багатьох моделей ринкової економіки вибрати ту, яка найбільше відповідає сучасним умовам. Звернення до аналізу та стану залізорозного виробництва Волинського воєводства періоду феодалізму зумовлене ще й тим, що в економічній науці досі немає жодної узагальненої праці, яка б висвітлювала тогочасні умови господарювання. Результати дослідження стануть певною базою для розроблення стратегії економічних змін сучасної економічної моделі, спрямованої на утвердження й зміцнення української державності на основі певних специфічних територіальних особливостей та економічних передумов.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз металургійного виробництва Волині XVI–XVII ст. започатковано в XIX ст., зі статті Ф. І. Леонтовича «Сельские промышленники в Литовско-Русском государстве» [20, с. 15–16]. У ній наведено факти про виплавляння заліза на Волині в кінці XVI ст., указано райони залягання болотних й озерних залізних руд. Помітний слід у вивченні зазначеного виробництва залишило товариство дослідів Волині (1900–1914 рр.). У радянський період залізоплавильні промисли волинських земель лише згадувались у колективних працях з історії України [13]. На особливу увагу заслуговує ґрунтовне дослідження П. К. Федоренка про рудні (металургійні млини) України XVII–XVIII ст. [36]. Щодо волинських закладів, то автор лише згадує про них. Багатий фактографічний матеріал із теми дослідження містять праці О. М. Андріяшева [3], П. М. Батюшкова [5], П. І. Гнипа [7], В. О. Голобуцького [8], Л. І. Крушницького [18], І. І. Левковича [19], М. М. Стрішенця [25, 26, 27, 28], О. М. Стрішенець [30, 31, 32], багатотомне видання «Історія міст і сіл Української РСР» (Волинська, Рівненська, Тернопільська та Хмельницька області) [14, 15, 16, 17], колективна монографія «Історія Волині» [11], написана на основі узагальнення значної кількості даних архівних

й опублікованих документів, різних видів публікацій. Певний обсяг цінного матеріалу поміщено в багаторічних виданнях історико-краєзнавчої конференції «Минуле і сучасне Волині» [29]. На коротку інформацію натрапляємо в навчальних посібниках з історії України, опублікованих останнім часом, та у двохтомному виданні Інституту історії України НАН «Економічна історія України» [9].

Окрім факти про виплавляння заліза на Волині можна простежити в працях учених товариства «Волинь» (Вінніпег, Канада). Найбільший інтерес викликає двохтомна історико-краєзнавча розвідка «Стара Волинь і Волинське Полісся» професора Інституту дослідів Волині О. Цинкаловського [37]. Цим практично й вичерпано аналіз теми. Вищеназвані праці лише побіжно торкаються тих чи інших питань, окремих аспектів досліджуваної теми, але глибокого узагальненого висвітлення вона ще не отримала.

Джерельна основа статті – архівні документи [21, 24, 39] та опубліковані матеріали. Серед перших виділяються матеріали фондів ЦДІА України в місті Києві [38]. Це здебільшого актові книги судово-адміністративних установ Волинського воєводства (городських, земських, підкоморських, каптурових судів, магістратів і ратуш). Від діяльності Луцького городського суду (ф. 25) з 1558 і до 1653 рр. залишилося 274 книги, Володимирського (ф. 28) із 1566 і до 1656 рр. – 92, Кременецького земського суду (ф. 22) із 1568 та до 1647 рр. – 49, Луцького земського суду (ф. 26) за 1565–1651 рр. – 48 книг. У них збережено важливі дані про розміщення залізоплавильних заводів, їхніх власників, орендарів й обсяги випуску продукції.

Значну групу джерел склали опубліковані документальні матеріали [12, 34, 35]. Найбільшу цінність для дослідження мали серійні видання «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России» та «Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов» [1, 2]. Варто відзначити й багатотомні збірки документів «Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов» [22], які вийшли у двох виданнях (перше – у 1848–1859 рр., друге (доповнене) – у 1898 р.). Тут опубліковано інвентарі, описи володінь, замків, узяті з Володимирських (1580, 1595, 1596 рр.), Луцьких (1620–1647 рр.), Кременецьких (1625 р.) городських книг, із колекції грамот архіву Почаївської Успенської лаври. У них наведено відомості про власників металургійних млинів, терміни й розміри орендної плати, соціальне становище орендарів і робочу силу.

Мета й завдання дослідження. Мета статті – історико-економічний аналіз виробничої та господарської діяльності металургійних млинів Волинського воєводства другої половини XVI – першої половини XVII ст. Для досягнення поставленої мети передбачалося розв'язати такі **завдання**: визначити найбільші теорії розміщення залізоплавильних заводів, висвітлити технічне обладнання, механізацію виробничих процесів за допомогою водяного млинового колеса, показати обсяги випуску продукції та її реалізацію, характер робочої сили, розкрити організацію виробництва, зародження простої й складної кооперації, початкової форми мануфактурного виробництва.

Географічні межі дослідження охоплюють західну частину Волині (сучасні території Волинської, Рівненської, північні райони Тернопільської та Хмельницької областей, за винятком Житомирщини). Житомирщина входила в досліджуваний нами період до складу Київського воєводства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На території Волинського воєводства в XVI–XVII ст. значного поширення набуло виплавляння заліза. Спочатку його добували в глиняних горщиках на вогнищі біля житла, пізніше – у невеликих конусоподібних горнах, зроблених із каменю й обмазаних глиною. Із XIV ст. починають простежуватись окремі випадки пристосування енергії водяного млинового колеса до металургійної справи [4, с. 82]. Механізація виробничих процесів привела до зростання розмірів залізоплавильних горнів, обсягів випуску продукції, чисельності працюючих і, таким чином, – до виникнення металургійних млинів (рудень).

Для появи підприємства необхідна була наявність трьох природних умов: болотної, озерної чи лугової залізної руди як сировини, річки або ставу як джерела енергії рухомої сили й лісових масивів для спорудження виробничих, житлових приміщень та використання на дрова під час виплавлення металу [40, с. 25–27]. Усі ці обставини існували на Волині. Рудні споруджувалися на греблях річок і ставів та на невеликій відстані від місць залягання руди. Уже в середині XVI ст. чимало механізованих металургійних підприємств працювало на річках, що протікали по території воєводства, на притоках, недалеко від упадіння у великі річки й поблизу покладів залізних руд [22, т. 2, вид. 1, с. 524; 42, с. 112]. У 1568 р. з'являється металургійний завод на річці Вижівка, кілька – на ставі біля села

Жидичин. Згадуються Бобрівська й Ленчинська рудні на річці Бобер. У трьох повітах (Володимирському, Кременецькому та Луцькому) Волинського воєводства у 1569 р. нараховувалося 36 залізоплавильних заводів [27, с. 103].

У 1570 р. підприємство біля Луцька споруджує володимирський підкоморник О. Семашко [38, ф. 24, оп. 1, спр.1, арк.118]. У Дубенській, Олицькій і Сокольській волостях Луцького повіту було вісім рудничних млинових коліс, у Чорторійській волості – 10 коліс та дві «руди» (підприємства – М. С.) поблизу села Колки. За 1576 р. повідомляється про рудню князя О. Конецпольського в маєтку Грушівному, про дві (1577 р.) – під містечком Клевань. У 1579–1580 рр. побудована Гошинська рудня князя А. Курбського [10, с. 192]. У 1581 р. почала діяти Рокитинська рудня поблизу села Рокитно; на річці Любаша, приток Стиру, близько села Котове виплавленням заліза займалася шляхтичка Г. Козинська. На річці Путилівка, неподалік містечка Цумань (1583 р.), п'ять залізоплавильних заводів мав князь О. Радзивілл. В Олицькій, Осівській і Степанській волостях узято на облік 15 рудничних млинових коліс та одне рудничне селянське товариство з виплавлення заліза в містечку Котів. У Володимирському повіті згадується троє рудничних коліс. Одне з них розміщувалося біля села Несухойжів, два – у Ковельській волості. Працювала, можливо, рудня в селі Рудка Кременецького повіту, де 10 волоками (волока – міра площі, що дорівнює 17,9 га) і двома ставами володів пушкар із Кременця М. Скринський [26, с. 8]. Назва поселення та згадка про діючі водяні борономельні млини наводять на думку про наявність залізоплавильного виробництва. Усього на Волині в кінці XVI ст. існувало (різночасно) до 45 залізоплавильних підприємств [28, с. 70]. На середину XVII ст. їх кількість зростає й досягає 70.

Підприємства споруджували не самі власники, а, за їхніми дорученнями, спеціалісти металургійної справи – рудники. Це пов'язано з тим, що процес виплавлення заліза відзначався складністю, вимагав спеціальних технічних знань, умінь і навиків. Ними володіли лише рудники. Щоб організувати виробництво, потрібно було побудувати виробничі приміщення, забезпечити технічним обладнанням, інструментами, професійною й допоміжною робочою силою, подбати про доставку сировини та дров. Рудники будували заклади за кошти власників або за свої. Майбутній власник підприємства надавав керівникові будівництва допомогу продуктами харчування для його сім'ї й робітників, дозволяв користуватися різними сільськогосподарськими угіддями, розміщеними біля будови. Після побудови металургійного млина рудники брали його здебільшого в оренду. Її термін – від одного до п'яти років. Коли у власника підприємства не було претензій до орендаря з приводу керівництва виробництвом, оренда, після закінчення терміну дії поновлювалася. Залізоплавильне підприємство могло перебувати в одних і тих самих орендарів протягом кількох десятиліть. Рата (орендна плата) мала дві форми – грошову й натуральну (залізом та залізними виробами) [30, с. 137]. Її розміри залежали від обсягів виробництва продукції. Оренда рудні в селі Плесове біля Дубровицького замку (1633 р.) становила 18 коп литовських грошей, не рахуючи 4-х візків заліза, відданих власнику [21, ф.2, спр. 7338, арк. 1].

Власниками металургійних млинів виступали переважно феодалі, які володіли значними земельними угіддями, де біля покладів руд на греблях річок, ставів та боліт споруджували виробничі приміщення. На річці Случ і її притоці Острополі (1620 р.) нараховувалося вісім гребель [23, с. 139]. Біля них улаштовувалися стави, котрі служили запасними водосховищами. У засушливе літо воду з них використовували для підтримання її рівня біля млинових коліс. У запасних водосховищах нерідко розводили рибу [41, с. 32].

Відомі були й церковні рудні. Поблизу села Бодечове (1562 р.) розміщувалося виробництво Жидичинського монастиря. Серед власників траплялися й селяни, але вони переважно володіли підприємствами спільно, оскільки коштів, щоб одній сім'ї побудувати підприємство, обладнати устаткуванням, не вистачало. Усе це змушувало сім'ї об'єднуватись у товариства. Одне з таких об'єднань у 1589 р. існувало в селі Сімані й складалось із п'яти чол. із різних родин. У Луцькому повіті (1569 р.) було сім таких товариств, а всього на Волині – 12.

Залізоплавильне підприємство складалось з двох частин: власне підприємства (рудні), або димарні, висотою від 5 до 8 м та кузні (гамарні). У димарнях розміщалися горни, у яких плавилася руда, отримувалася криця (залізо). У кузнях (гамарнях) виготовляли різні вироби із заліза. Тут розміщувалися наковальні з молотами, приведеними в рух водяними млиновими колесами, а також міхи, котрі подавали повітря в горно. Із часом починає покращуватись технічне обладнання й

механізація виробничих процесів. Замість одного водяного млинового колеса, усе частіше використовують два-три. Одне з них приводило в дію важкий молот, що обковував отримане залізо, інші – міхи, які подавали повітря в горно. Польський учений О. Яблоновський вважає, що рудні з трьома водяними колесами були поширеним явищем на Волині у першій половині XVII ст. [43, с. 205]. Але аналіз зібраних даних засвідчує, що тут, поруч із трьохколісними руднями, часто траплялися на два та навіть на одне водяне млинове колесо.

У цілому все підприємство (димарня й кузня) називалося руднею, хоча досить часто назви цих окремих частин уживалися як синоніми до слова *рудня*. Нерідко воно переносилося на поселення, мешканці якого працювали на підприємстві. Тому слово «рудня» вживалось у вузькому значенні (назва підприємства) або в більш широкому (поселення разом із руднею та працюючими). За підрахунками М. Х. Бунге, поселень із назвами Рудня, Димарня, Гамарня (середина XIX ст.) у Волинській губернії нараховувалося 134 [6, с. 7]. Нині на всій території України можна нарахувати близько 200 назв, із них на Правобережжі – 170, на Лівобережжі – 30 [27, с. 103]. Вони свідчать про те, що колись у названих поселеннях або поблизу них існувало залізоробне виробництво.

Рудня з двома горнами й трьома водяними колесами щорічно виплавляла до 500 пудів (пуд – міра ваги, що дорівнює 16 кг) або близько 8 т сиродутного заліза. За одночасної роботи 70 закладів обсяг виробництва продукції міг скласти в рік до 560 т. Виплавлялося залізо двох сортів: крихке та м'яке, або гнучке. Найбільш якісним було останнє. Із нього виготовляли різні металеві вироби, виливали гармати, виробляли зброю тощо. Крихке залізо використовували переважно для виготовлення різних сільськогосподарських знарядь праці.

П. К. Федоренко встановив, що на рудні з двома горнами й трьома водяними колесами працювало в середньому 12–13 чол. [36, с. 54]. Така чисельність давала можливість здійснювати поділ праці в найбільш примітивному вигляді. Тут трудилися димарі, плокарі, ковалі, курники, вуглярі, дроворуби, чорноробочі. Існування самостійних робітничих професій свідчило про наявність примітивного, неглибокого поділу праці. Акад. С. Г. Струмилін на матеріалах з історії російської металургії розкрив процес переростання селянських домниць у мануфактури. Досліджуючи процес поділу праці на Рокитинській рудні XVII ст., яка працювала на два горни, три водяні колеса й обслуговувалася 10 особами, прийшов до висновку, що «...цей поділ праці являє собою уже досить складну його кооперацію та при збільшенні числа працюючих створює початкові форми мануфактури» [33, с. 41]. Такі підприємства були поширені на території Волинського воєводства вказано періоду.

Висновки й перспективи подальших досліджень. На території Волинського воєводства в другій половині XVI – першій половині XVII ст. набуло поширення залізоплавильне виробництво, механізоване за допомогою енергії водяного млинового колеса. У другій половині XVI ст. нараховувалося близько 45 осередків виробництва, у першій половині XVII ст. – до 70. Підприємства розміщувалися на греблях рік, на невеликій віддалі від покладів болотних, озерних і лугових залізних руд та лісових масивів. Металургійний млин (рудня) складався з двох частин: димарні й кузні (гамарні). У димарнях розміщалися горни, у яких із руди витоплювали крицю (залізо). У кузнях виготовляли різні вироби.

Власниками підприємств виступали переважно феодала та окремі заможні селяни, котрі об'єднувалися у товариства. Під час експлуатації віддавалася перевага оренді, термін якої становив 3–5 років. Після закінчення терміну дії оренда часто знову поновлювалася. Тому рудні могли перебувати в руках одних і тих самих орендарів протягом кількох десятиліть. Орендна плата мала дві форми: грошову й натуральну (залізом або залізними виробами). Її розмір залежав від прибутковості закладу та орендованих із ним різних сільськогосподарських угідь.

Рудня з двома горнами й трьома водяними млиновими колесами виплавляла щорічно по 500 пудів сиродутного заліза. На ній працювало в середньому 12–13 осіб, які поділялися на майстрових людей (спеціалістів залізоплавильної справи) і чорноробочих. Серед майстрових – п'ять робітничих професій: рудники, димарі, плокарі, вуглярі та ковалі. Наявність поділу праці свідчила про виникнення централізованої примітивної мануфактури.

Джерела та література

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею : в 15-ти т. – СПб. : [б. и.], 1878. – Т. 10. – 675 с.

2. Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторствах : в 35-ти т., 38-ми ч. – Киев : [б. и.], 1886. – Т. 1. – Ч. VII. – 489 с.
3. Андрияшев А. М. Очерки истории Волынской земли до конца XVI века / А. М. Андрияшев. – Киев : [б. и.], 1888. – 232 с.
4. Анісімов Ю. О. Нарис історії використання та вивчення родовищ залізних руд на Україні до 1861 року / Ю. О. Анісімов // Нариси з історії природознавства і техніки : зб. наук. пр. – К. : Наук. думка, 1970. – Вип. XI. – С. 78–93.
5. Батюшков П. Н. Исторические судьбы Юго-Западного края / П. Н. Батюшков. – СПб. : [б. и.], 1888. – 427 с.
6. Бунге Н. Х. О добывании руды и о выплавке из нее чугуна и железа. Исследования о железной промышленности в губерниях Киевского учебного округа / Н. Х. Бунге. – Киев : [б. и.], 1856. – 89 с.
7. Гнип П. І. Чорна металургія Полісся / П. І. Гнип // Вісник АН УРСР. – 1955. – № 3. – С. 73–85.
8. Голобуцький В. О. Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період / В. О. Голобуцький. – К. : Вища шк., 1970. – 298 с.
9. Економічна історія України. Історико-економічне дослідження : в двох томах. – К. : Ніка – Центр, 2011. – Т.1. – 696 с.
10. Жизнь князя Андрея Курбского в Москве и на Волыни : в 2-х т. – Киев, 1849. – Т. 1. – 357 с.; Киев, 1849. – Т. 2. – 396 с.
11. Історія Волині з найдавніших часів і до наших днів. – Львів : Вища шк., 1988. – 238 с.
12. Історія України в документах і матеріалах : в 3-х т. – К. : Вид-во АН УРСР, 1941. – Т. 3. – 291 с.
13. Історія Української РСР : у восьми т., десяти кн. – К. : Наук. думка, 1972. – Т. 1. – Кн. 2. – 343 с.
14. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. : Волинська область. – К. : УРЕ АН УРСР, 1970. – 746 с.
15. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. : Ровенська область. – К. : УРЕ АН УРСР, 1973. – 655 с.
16. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. : Тернопільська область. – К. : УРЕ АН УРСР, 1973. – 640 с.
17. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. : Хмельницька область. – К. : УРЕ АН УРСР, 1971. – 706 с.
18. Крушинский Л. И. Исторический очерк Волыни / Л. И. Крушинский. – Житомир : [б. и.], 1867. – 217 с.
19. Левкович І. Нарис історії Волинської землі (до 1914 р.) / І. Левкович. – Вінніпег, 1953. – Луцьк : Облдрукарня, 1992. – 110 с.
20. Леонтович Ф. И. Сельские промышленники в Литовско – Русском государстве / Ф. И. Леонтович // Варшавские университетские известия. – 1896. – Т. 7. – С. 12–53.
21. Національна наукова бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукописів. Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов: Изд. 1. : в 4 т. – Киев, 1848. – Т. 1. – 473 с. ; Киев, 1848. – Т. 2. – 777 с.; Киев, 1852. – Т. 3. – 604 с. ; Киев, 1859. – Т. 4. – 238 с. ; 2-е изд., с доп. : в 3 т. – Киев, 1898. – Т. 1. – 377 с.; Киев, 1898. – Т. 2. – 616 с. ; Киев, 1898. – Т. 3. – 601 с. + 17 с.
22. Перлштейн А. Описание города Острога /А. Перлштейн // Чтения в обществе истории и древностей российских. – 1847. – Кн. 4. – С. 137–142.
23. Російський державний історичний архів, м. Петербург.
24. Стрішенець М. М. Нариси з історії промислів України. XVI – перша половина XVII ст. / М. М. Стрішенець. – Тернопіль : ТАНГ, 1991. – 210 с.
25. Стрішенець М. М. Історія залізобудівних промислів України / М. М. Стрішенець. – К. : НМК ВО України, 1991. – 180 с.
26. Стрішенець М. М. Рудні України XVI – першої половини XVII ст. / М. М. Стрішенець // Питання історії СРСР : зб. наук. пр. – Х. : Вища шк., 1975. – Вип. 19. – С. 102–109.
27. Стрішенець М. М. З історії рудень України / М. М. Стрішенець // Нариси з історії природознавства і техніки : зб. наук. пр. – К. : Наук. думка, 1983. – Вип. 29. – С. 71–78.
28. Стрішенець М. М. З історії залізобудівних промислів Волині другої половини XVI – середини XVII ст. / М. М. Стрішенець // Минуле і сучасне Волині : тези доп. і повідом. III-ї Волин. іст.-краєзнавчо конф. – Луцьк, 1989. – С. 154–156.
29. Стрішенець О. М. З історії залізоплавильних промислів Волині / О. М. Стрішенець // Історія народного господарства та економічної думки України : міжвідом. зб. наук. пр. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2000. – Вип. 31–32. – С. 136–140.
30. Стрішенець О. М. Металургійне виробництво Правобережного Полісся України / О. М. Стрішенець // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровськ. нац. ун-ту, 2004. – Вип. 193. – Т.1. – С. 53–61.
31. Стрішенець О. М. Промисли Волинського воєводства Речі Посполитої у другій половині XVI – середині XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / О. М. Стрішенець. – К., 2003. – 18 с.

32. Струмилин С. Г. История черной металлургии в России. Феодальный период. 1500–1800 гг. / С. Г. Струмилин. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – Т. 1. – 564 с.
33. Теодорович Н. И. Архив Почаевской лавры / Н. И. Теодорович. – Почаев, 1915. – Т. 1. – 293 с.
34. Україна перед визвольною війною 1648–1654 рр. : зб. док. 1639–1648 рр. – К. : Вид-во АН УРСР, 1946. – 255 с.
35. Федоренко П. К. Рудни Левобережной Украины в XVII–XVIII вв. / П. К. Федоренко. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 263 с.
36. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся / О. Цинкаловський. – Вінніпег, 1984. – Т. 1. – 600 с.
37. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.
38. Центральний державний історичний архів України, м. Львів.
39. Pietkiewicz C. Przyczynek do historii hutnictwa na Polesiu Wolynskim / C. Pietkiewicz // Ziemia. – 1925. – № 6. – S. 21 – 43.

Стришенец Елена, Стришенец Николай. Экономические предпосылки железоплавильного производства Волинского воеводства (вторая половина XVI – середина XVII в.). Изучается железоплавильное производство Волинского воеводства второй половины XVI – первой половины XVII в., механизированного при помощи энергии водного мельничного колеса. Показывается его распространение, делается подсчет предприятий (45 – для второй половины XVI в., 70 – для первой половины XVII в.). Освещается техническое оборудование предприятий, дается характеристика сырья (болотные, озерные и луговые железные руды), определяется количество обслуживающего персонала (12–13 чел. на одном заведении) и объемы производства продукции. Установлено, что металлургическая мельница (рудня) с двумя горнами и тремя водяными мельничными колесами производила (ежегодно) по 500 пудов сыродутного железа. Исследуется появление среди рабочих людей разделения труда и возникновение централизованной (органической) мануфактуры в ее начальной форме.

Ключевые слова: производство, железо, металлургическая мельница, арендарь, предприятие, продукция, рудня.

Strishenez Olena, Strishenez Mikola. To the History of Iron Melting Production of Volyn Voivodes (the Second Part of the 16 th and the Middle of 17 th Centuries). It is studying the iron melting production of Volyn voivodes the second part of the 16 and the first part of the 17 centuries, which is mechanized by the help of energy of water mill wheel. It is shown its spreading and its done counting of enterprises (45 till the second of the 16 th., 70 till the of the 17 th century). It is lighted the technical equipping of enterprises, it is given the description of raw materials (march, lakes, valleys and iron ore), it is cletermined the number of operating staff (12–13 persons at one enterprise) and amount of production, it is established, that metal mill with two furnaces and three water mill wheels was produced 500 p. of iron yearly. It is researched the appearing among the working people the dividing of work and beginning of organic manufactory in its primary form.

Key words: production, iron, metallic mill, leascholder, undertaking, production, rudnia.